

non desperationem generet: quia exaggeratur in dilato damnatio, qui divinam patientiam pertinaci animositate cogitat. Quod sancti Noe temporibus docetur effectum, cum per centum annos pertracta patientia, implacabilem per mundi ambitum fudit cataclysmum, inundante censura.»

Scripsit de hac Ecclesiastici sententia S. Augustinus, *homil.* 13 inter 50, tomo X, ubi inter alia causam ejus dans, ait: «Promisit enim tibi Deus, quoniam, quo die conversus fueris, obliviscitur mala tua præterita; sed nunquam vitam crastini diei promisit tibi. An forte non tibi illam promisit Deus, et promisit illam tibi Mathematicus, ut damnet te et illum, etc. Misericordia Dei est, quia nescit homo, quando moriatur. Latet ultimus dies, ut observentur omnes dies.» Idem, *serm.* 202 *De Temp.*: «O homo, quare differs de die in diem, forte hodie habiturus ultimum diem?»

Denique S. Chrysostomus patheticè hanc sententiam exaggerat *homil.* 22 *in epist.* II *ad Corinth.*: «Ne moreris, ait, converti ad Dominum, et ne differas de die in diem. Nescis quid paritura sit superventura dies; periculum enim et metus est in differendo, salus vero certa et secunda, si nulla sit dilatio. Ne dicas: Erit aliquando tempus, quando converti licebit. Verba enim hæc Deum valde exasperant. Curnam, cum ipse tibi infinita sæcula promisit, tu in presenti vita laborare non vis, quæ parva et momentanea est; sed sic marcidus ac dissolutus agis, quasi hac breviorè aliam quamdam inquiras? Nonne illæ quotidianæ comestiones, nonne scorta, nonne theatra, nonne divitiæ id testantur?» Et mox ita concludit: «Inebriatus es, ventri indulxisti? rapuisti? Siste jam gradum, verte te in diversum, confitere Deo gratiam, quod non in mediis peccatis te abstulit; ne aliud quære privilegium, ut male opereris. Multi, cum aliis damnum fraudulenter facerent, subito perierunt, et ad manifestum iudicium abierunt. Time ne et tu hoc patiare inexcusabilis. Sed multis, inquis, dedit Deus privilegium, ut in ultima senectate confiterentur. Quid igitur, numquid et tibi dabit? Fortasse dabit? inquis. Cur dicis, Fortasse? Confititur aliquoties? Cogita quod de anima deliberas; proinde etiam de contrario cogita, et dic: Quid autem, si non det? Quid autem, si det? inquis. Det quidem ipse: verumtamen hoc illo certius et utilius.»

Denique huc facit proverbium Arabicum, quod exstat *Centuria* 1, num. 23: «Nata in aqua ante vesperam, q. d. Sicut tarde nimis et periculose natiatio sub vesperam instituitur, ita et periculose in extremam vitam poenitentia differtur. Et numer. 44: «Accende lucernam tuam ante tenebras.» q. d. Illumina te poenitentia, gratia et bonis operibus, antequam superveniat tibi mors.

Ex dictis liquet radicem poenitentiae, et quasi rationem a priori, cur peccatori poenitendum, et cito poenitendum sit, esse ingens peccati malum, noxam et periculum, quod peccatum animæ creat.

Malum hoc est offensa Dei, ira et vindicta, quæ peccatores quasi læsæ majestatis divinæ reos, usque ad gehennam persequitur, idque omni jure et merito; quia peccatum est summus Dei optimi maximi contemptus, et injuria, et inhonoratio, et inobedientia, et ingratitude; omnes enim istæ malitiæ existunt in quovis peccato mortali formaliter distinctæ, et omnibus illis sigillatim offenditur Deus; quare de singulis peccator merito dolet et poenitet.

Porro duo sunt actus, sive officia poenitentis et poenitentiae. Prior et primarius, dolere de peccato, quia est offensa Dei, cum serio illud deinceps cavendi proposito, qui est actus charitatis: charitatis enim est, uti gaudere de Dei bonis, ita et dolere de Dei offensis, et, ut ita dicam, malis. Posterior est, vindicare in se peccatum admissum, qui est actus virtutis pertinentis ad justitiam, ejusque quasi pars potentialis, uti docet D. Thomas III part., *Quest.* LXXXV, art. 3. Hac enim poenitens, velut sui iudex, nomine Dei punit seipsum tanquam reum, et injuriam Deo factam resarcire conatur. Unde efficitur, virtutem illam, qua peccator poenitet, non esse unam, sed duas, nimirum, charitatem et justitiam quamdam vindicativam, quæ, quia aliud nomen proprium non habet, poenitentia dici potest. Hæc liquet ex poenitentiae definitione, quam variam varii assignant; sed eodem omnes redeunt.

Primo enim, ex ratione generis sic eam definit S. Gregorius, *homil.* 34 *in Evangel.*: «Poenitentia, inquit, est perpetrata peccata plangere, et plangenda non committere.» Et ex S. Gregorie Magister Sententiarum in IV, dist. 14: «Poenitentia est virtus, seu gratia, qua mala cum emendationis proposito plangimus et odimus, et plangenda ulterius committere nolumus.»

Secundo, ex ratione specifica sic eam definit auctor libri *De Vera et falsa poenitentia*, apud S. Augustinum, cap. VIII: «Poenitentia est quædam dolentis vindicta, semper puniens in se, quod dolet commisisse.» Semper, id est, quoties aliquid commissit mali. Et cap. XIX: «Poenitere est poenam tenere, ut semper puniat in se ulciscendo, quod commissit peccando.»

Tertio, ex fine sic eam definit auctor *Hypognost.* apud S. Augustinum, lib. III: «Poenitentia est res optima, id est, virtus eximia, quæ omnes defectus revocat ad perfectum,» hoc est, corrigit totam vitam hominis.

Quarto, respectu subjecti sic eam definit S. Ambrosius: «Poenitentia est dolor cordis, et amaritudo animæ pro malis quæ quisque admisit.» Et Glossa *in Matth.* IV: «Est reformatio malæ mentis.»

Quinto, respectu terminorum a quo, et ad quem, sic eam definit Damascenus: «Poenitentia est ab illis quæ sunt præter naturam, ad ea quæ sunt secundum naturam, reversio.» Denique poenitentia primario est peccatorum mortalium, secundum

darie tamen venialium. Unde S. Augustinus, *epistol.* 108 *ad Seleucianam*: «Est, inquit, etiam poenitentia honorum et humilium fidelium poena quotidiana, in qua pectora tundimus dicentes: Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris. Neque enim ea nobis dimitti volumus, quæ dimissa non dubitamus in baptismo; sed illa utique, quæ humanæ fragilitati quamvis parva, tamen crebra subrepunt.» Ubi nota, poenitentiam non tantum esse novam vitam, ut volunt hæretici; sed et veteris vitæ castigationem: a poena enim dicitur poenitentia, quasi poenæ tentio; et poenitere dicitur, quasi poenam tenere. Unde Ausonius:

Sum dea, quæ facti non factique exigo poenas:
Ut te poeniteat, sic Metanæa vocor.

Ex dictis sequitur stultum esse procrastinare poenitentiam; sapientis vero, eam accelerare. Quocirca luget suam conversionis tarditatem S. Augustinus lib. VI *Confess.* cap. XI, et lib. VIII, cap. V et VII. Idem, *serm.* 17 *De Verbis Domini*, vocat corvinam vocem, *cras, cras convertar.* «Ipsa res est, inquit, quæ multos occidit, cum dicunt: Cras, cras; et subito ostium clauditur: remansit foris cum voce corvina, quia non habuit gemitum columbinum. Idem *in Psalm.* CXIV: «Deus, ait, poenitentiae tuæ indulgentiam promisit; sed huic dilationi tuæ crastinum non promisit.» Sic et S. Gregorius, *homil.* 42 *in Evang.*: «Qui poenitenti, inquit, veniam spondit, peccanti diem

crastinum non promisit.» Quocirca Psaltes *Psalm.* xciv, 8: «Hodie, inquit, si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra.» Quin et Seneca, lib. *De Brevitate vitæ*: «Non pudet, inquit, te reliquias vitæ tibi reservare; et id solum tempus bonæ menti reservare, quod in nullam rem conferri possit? Quam serum est tunc vivere incipere, cum desinendum est!»

10. NOLI ANXIUS ESSE IN DIVITIIS INJUSTIS. — Reddit ad vers. 1; unde in Græco eadem est sententia, quæ vers. 1, μή ανηχε επί χριματων δδίκους, quod Noster, vers. 1, vertit: «Noli attendere ad possessiones iniquas.» Ex quo patet, τὸ iniquas, vers. 1 esse addendum, uti addit Noster, licet desit in Græco: quia illud ipsum hoc versu, tam habet Græcus quam Latinus. Porro χριματα, tam possessiones quam pecunias, adeoque census, facultates omniaque fortunæ bona significant. Rursum ἀνιχεν significat attendere, intendere, incumbere studiose et anxie rei amatæ et concupitæ. Sensus ergo est, q. d. Noli animum adjicere, noli anxie attendere et intendere divitiis injuste per fraudes, dolos et rapinas acquirendis: noli anxie quærere et corradere opes per fas et nefas.

NON ENIM PRODERUNT TIBI IN DIE OBDUCTIONIS (puta, in die calamitatis) ET VINDICTÆ, — uti dixi vers. 1. Syrus, *ne confidas in divitiis iniquitatis, quia non auxiliabuntur tibi in die angustia.* Alludit ad *Proverb.* X, 2: «Nil proderunt thesauri impietatis; justitia autem liberabit a morte.»

TERTIA PARS CAPITIS.

DE CONSTANTI SINCERITATE IN DICTIS ET FACTIS.

11. NON VENTILES TE IN OMNEM VENTUM. — Noli te ventilare, agitare et accommodare ad omnem hominum, tentationum et cupiditatum ventum, id est, impulsurum; «sed esto firmus in via Domini,» ut sequitur. Noli, quod vulgo dicitur pallium aut calyptram cuilibet auræ et vento obvertere; quod est assentatorum et politicorum, qui foro utuntur et serviunt tempori. Hoc est quod ait Paulus, *Ephes.* IV, 14: «Ut jam non simus parvuli fluctuantes, et circumferamur omni vento doctrinæ.» Pronomen te non est in Græco, nec Syro: Græcus enim habet, *ne ventila quovis vento*; Syrus, *ne sis ventilans in omnem ventum.* Sed sic potius vertendum esset passive, *noli ventilari*, id est, agitari et rapi quovis vento: nam *ventilo* est activum. Latinius ergo et clarius vertit Noster, «ne ventiles te,» hoc est, ne te agas, moveas et inflectas ad omnem ventum; Vatablus, *ne te cuius vento jactandum permittas, vel exponas.* Sic de Crispino ait Juvenalis, *Satyra* 1:

Ventilat æstivum digitis sudantibus aurum.

Sic flatus ventilat faces accensas; sic rusticus ventilabro ventilat frumentum; sic aura ventilat tubas equi; sic tauri olim irritati pilas strami-

neas cornibus ventilabant, et in astra jaciebant, non secus ac paleæ ventilabris sparguntur. Unde *Zachar.* I, 19 et 21, dicitur: «Hæc sunt cornua, quæ ventilaverunt Judam.» Porro ventilare est in ventum jactare, dividere, dispergere, juxta illud *Jerem.* cap. XLIX, 36: Ventilabo eos in omnes ventos istos; et non erit gens, ad quam non perveniant profugi Ælam.» Sic Hebræum פריש *paras*, dividere, dispergere, ventilare significat.

ET NON EAS IN OMNEM VIAM. — Alia est paroemia, idem significans quod, «non te ventiles in omnem ventum.» Vide de ea dicta cap. II, vers. 14. Syrus, *ne sis curiosus ad omnem semitam.*

SIC ENIM OMNIS PECCATOR PROBATUR IN DUPLICI LINGUA, — ut pro varietate personarum et locorum nunc aiat, nunc neget; nunc laudet, nunc vituperet. τὸ omnis delet Græcus, Glossa et Lyranus: nec enim omnis peccator probatur in duplici lingua, sed tantum adulator et perfidus. Unde Græca habent, *sic est adulator bilinguis*, et juxta hoc explicandus est Vulgatus Interpretes, quasi dicat: «Sic enim omnis peccator in duplici lingua,» hoc est, peccator bilinguis (hic enim peccat duplici lingua) «probatur» et convincitur, supple, ire in omnem viam, et venti-

lare se in omnem ventum, uti præcessit : hoc enim respicit et refert sic, quæ est vocula nexus, exempli, similitudinis et indicis, indicans id quod præcessit.

Huic adagio similia sunt hæc : « Chamæleonte mutabilior, Cothurno versatior, Proteo inconstantior, Polyphi mentem gerit, Euripo magis varius, Duabus sellis sedet, Duodecim artium est, Punica fides, Maritimi mores, Dædali opera, Magis varius quam hydra, Sisyphi artes, Vespertilio, Trochi in morem, Vias novit, quibus effugit Eucrates, » qui dum molitor esset, et accusaretur, semper rimam aliquam, per quam elaberetur, inveniebat. *Venti campus*, quod dici solet in hominem instabilem, levem et inconstantem, qui sensus et mores ad quemlibet ventum commutat : nam in campo et planitie venti liberius huc illuc divagantur, nullo coerciti obstaculo : denique instabiles vocamus ventosus. Unde Horatius :

Romæ Tibur amo ventosus, Tibure Romam.

Idem :

Non ego ventosæ venor suffragia plebis.

12. ESTO FIRMUS IN VIA DOMINI, ET IN VERITATE SENSUS TUI ET SCIENTIA, ET PROSEQUATUR TE VERBUM PACIS ET JUSTITIÆ. — « Optimum est enim gratia stabilire cor, » *Hebr.* XIII, 9. Græcus hic de more concisus est, ac per compendium bimembri sententia rem totam clare comprehendit. Ait enim : ἵσθη ἐξηρημένως ἐν συνέσει σου ἀσφαλεῖ, καὶ εἰς ἔργον ἃ λόγος σου, id est, in sententia tua certa constans esto, et unus sit sermo tuus. Alii pro, in sententia tua, vertunt, in sensu tuo; alii, in intellectu tuo; alii, in prudentia tua; alii, in doctrina tua stabilis esto : συνέσει enim est νόησις, id est, prudentia, industria, intelligentia, peritia, perspicacia, conscientia, sententia, iudicium. Syrus, esto innoxius super gustu tuo (id est, in sensu tuo), et verbum suum unum est.

Est antithesis versus præcedentis : ventilationi enim in omnem ventum, id est, levitati et inconstantia, opponit firmitatem et constantiam, tum mentis, tum sermonis, ut quod semel secundum Deum et rectam rationem credendum vel agendum recte iudicasti, id ipsum constanter et voluntate conserves, et ore proloquaris. « Via » enim « Domini » est recta fides et operatio : « veritas sensus » est vera animi sententia, verum prudentia iudicium : « scientia » est sententia et iudicii certitudo : hanc enim significat Græcum ἀσφαλεῖ, quæ vox notat, ut quid rite credas vel agas, non sufficere prudens rectumque iudicium, sed illud dehero esse certum; in fide quidem omnino physice et speculative; in actione vero moraliter et practice certum, ut, scilicet, antequam quid agas, moraliter certus sis, id quod agis, esse licitum, honestum, Deo gratum. « Omne » enim « quod non est ex fide » (id est, credulitate et dictamine conscientia), peccatum est, » *Rom.* XIV, 23.

Porro ex constantia mentis et iudicii sequitur

constantia oris et sermonis, de qua subdit : « Et prosequatur te verbum pacis et iustitiæ, » nimirum, verbum unum et uniforme, puta, verum, ideoque pacificum et justum, quod opponit bilingui vers. 12; lingue enim verbum est duplex, difforme, puta, falsum, ideoque turbulentum et injustum, quod lites, discordias, seditiones et bella concitat. Bilinguis enim ob metum potentum, vel ad gratiam eorum aucupandam, a veritate flectitur ad falsitatem : simplex vero et uniformis tenaciter veritati adhaeret, nec minis aut promissis ab ea se deduci patitur; sed quod mente iudicavit, constanter retinet, et id ipsum ore eloqui non metuit. Consulte paci iustitiam adiunxit, quia mala pax est, quæ justa non est; ideoque fugienda est, quæ cum iniustitia conjuncta est: veræ enim et solidæ pacis parens est iustitia. O auream mentem, linguamque veritatis et iustitiæ, quæ Deo nixa hominum favores et odia non curat, ideoque solidam familiis orbique pacem creat! Si ergo quæris : Quomodo firmus ero in via Dei? Respondeo, si firmus sis in veritate, veraque et justa animi tui sententia, eamque uniformi ore proloquaris et tuearis.

Præclare Philo, lib. *Quod omnis probus sit liber* : Invictus animus, inquit, rationis rectæ placitis confirmatus, cedit nemini. » Citatque Zenonis, Stoicorum parentis, dictum : « Facilius est utrem inflatum mergere, quam probum virum invitum ad aliquid agendum cogere. » Celebrat Plutarchus constantiam Fabricii, qui respuens Pyrrhi regis munera, cum subito a tergo ejus elephas barriens, a Pyrrho territandi causa immissus, appareret : « Me, inquit, nec aurum heri, nec bellua hodie fecit attonitum. » Quocirca gloriose audiit : « Facilius est solem a suo cursu, quam Fabricium a suo proposito deducere. » Huc facit illud Socratis apud Stobæum, serm. 1 *De Prudentia* : « Ut statua basi, ita vir bonus instituto innixus honesto, nullatenus dimoveri debet. »

Nota : Hic et alibi pax jungitur iustitiæ : quia ejus est effectus et comes individuus, juxta illud *Psal.* LXXXIV, 12 : « Iustitia et pax osculatae sunt. » *Psal.* LXXI, 7 : « Orietur in diebus ejus iustitia et abundantia pacis. » *Isaiæ* xxxii, 17 : « Et erit opus iustitiæ, pax. » Quare Augustinus in *Psal.* LXXXIV : « Fac, inquit, iustitiam, et habebis pacem, ut osculentur se iustitia et pax : si enim non amaveris iustitiam, pacem non habebis : amant enim se duo ista, iustitia et pax, et osculantur se : ut qui fecerit iustitiam, inveniat pacem osculantem iustitiam. Duæ amicæ sunt : tu forte unam vis, et alteram non facis. Nemo enim qui non vult pacem : sed non omnes volunt operari iustitiam. Si ergo vis pacem, ama iustitiam : quia duæ amicæ sunt, iustitia et pax. Ideo alius psalmus dicit tibi : Declina a malo, et fac bonum : inquire pacem, et persequere eam. Jam enim non diu illam quæres, quia ipsa occurret tibi, ut osculetur iustitiam. Hinc pacis olim symbolum erat caduceus, id est, virga

(quæ symbolum est rectitudinis et iustitiæ), quam circumplectentes serpentes invicem osculabantur : quia iustitiam etiam perversi exosculantur. Illam manu tenebat Mercurius, qui deus erat sapientiæ, quæ parens est iustitiæ et pacis.

Denique hanc sententiam adaptes penitentibus et ineuntibus novam vitam, ut in ea sint firmi et constantes, nec ad pristinas cupidias relabantur, quibus recte occidit S. Ambrosius lib. III, epist. 9 *ad Irenæum*, exemplum Lot : « Si quis, inquit, incola esse cœperit civitatis supernæ, incola, videlicet, conversatione et moribus, non discedat ab ea, non exeat, non reflectat vestigium, non revertatur retro; retro luxuria, retro impuritas est. Denique ascendens ad montem Lot, retro reliquit Sodomitana flagitia : quæ autem respexit retro, non potuit ad superiora evadere. » Eadem Lot similitudinem ad idem probandum attulit S. Hieronymus, epist. 28 *ad Lucinium* : « Sodomam, inquit, reliquisti ad montana festinans; post tergum ne respicias : ne aratri stivam, ne fimbriam Salvatoris, ne cineinnos ejus noctis rore madefactos, quos semel tenere cœpisti, aliquando dimittas : ne de tecto virtutis, pristina quæsiturus vestimenta, descendas; ne de agro revertaris domum, ne campestris cum Lot, et amœna hortorum diligas, quæ non irrigantur de celo, ut terra sancta, sed de turbido flumine Jordanis, postquam dulces aquas maris Mortui commixtione mutavit. »

Anagogice Rabanus : « Firmus, ait, in via Dei est, qui regulam Catholicæ fidei rite credendo servat, et doctrinam Evangelicam recte vivendo, ac bene operando sequitur. Hunc prosequetur verbum pacis et iustitiæ, quando in meritorum retributione illi conferetur præmium æternæ gloriæ, dicente Domino : Euge, serve bone et fidelis : quia super pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam : intra in gaudium Domini tui. »

13. ESTO MANSUETUS AD AUDIENDUM VERBUM, UT INTELLIGAS : ET CUM SAPIENTIA PROFERAS RESPONSUM VERUM. — Multi legunt, verbum Dei, q. d. Mansuete audi verbum Dei : ita Deus illud in mento et voluntate tua loquetur, ut illud intelligas et comprehendas, juxta illud *Psal.* xxiv, 9 : « Docebit mites vias suas. » Sed sequentia alium sensum exigunt. Quare sic Dei, cum Romanis, Rabano et Græcis delendum est. Græca enim sic habent : ἡμεῖς ταχὺς (Noster legit πρῶτος, id est, mansuetus) ἐν ἀκροασει σου ἀγαθῆ, καὶ ἐν μακροθυμίᾳ φθέρῃ σου ἀπάντησον ἀρθῆν, id est, esto velox in auditione tua bona, et in longanimitate propter responsum rectum; Syrus, esto velox ad audiendum, et cum tarditate ad responsum. Unde hinc videtur sumpsisse S. Jacobus illud cap. i, 19 : « Sit omnis homo velox ad audiendum, tardus autem ad loquendum. » Vide ibi dicta. Rationem dat S. Augustinus tract. 39 *in Joan.*, « Tutius enim, inquit, veritas auditur, quam prædicatur, quoniam, cum auditur, humilitas custoditur : cum autem prædicatur, vix non subrepat cuivis hominum quantulumque

jactantia, in qua utique pedes inquinantur. »

Sensus ergo est, q. d. Cum quid audis et interrogaris de Deo, rebusque bonis et honestis, attende, et ne sis impatiens in audiendo, ac præceps in respondendo, ut interrogationem interrumpas, præcedas aut prævertas, ac temere respondeas, antequam plene interrogationem perceperis; uti nonnulli cholericæ a temerarii faciunt, qui proinde sæpe de fabis interrogati, de aliis respondent : sed patienter audi totam interrogationem, ac ea audita bene tecum cogita quid respondere debeas; eoque cognito, leniter, mansuete et prudenter responde. Ita Maximus, serm. 13, refert Xenocratem de obscenis interrogatum tacuisse, cumque urgeretur, ut responderet, dixisse : « De talibus rebus te hominem vanum interrogare decet; me autem respondere nequaquam. » Demonax rogatus quid sentiret de conflictu duorum, quorum alter absurde proponebat, alter absurde respondebat, ait : « Alter mulget hireum, alter supponit cribrum. » Ita Plutarchus in *Apophtheg.*

Complutens. et Tigurina quædam interserunt; sic enim habent : ad auscultandum promptus esto : fac integra, vel sincera, vel verax (puta, sine simulatione et furo : Græce enim est, ἐν ἀληθείᾳ) sit vita tua, et cum animi lenitate responsum redde. Sed ea, quæ interseruntur, impertinentia videntur, et nexum sermonis interceptiunt, ideoque surreptitia apparent. Unde Græci codices et Romani ea delent.

14. SI EST TIBI INTELLECTUS (σύνεσις, id est, intelligentia, sapientia, peritia, doctrina), RESPONDE PROXIMO (te consulenti et interroganti; Vatablus, si sapis, responde proximo); SIN AUTEM, SIT MANUS TUA SUPER OS TUUM (id est, claudere os tuum, et sile) : NE CAPIARIS IN VERBO INDISCIPLINATO (id est, imperito, indocto, imprudenti, insipienti), ET CONFUNDARIS. — Tigurina, ne verbo inepto incurras in reprehensionem, et vitupereris. Hæc verba, « ne capiaris, » etc., jam desunt in Græco. Præclare Nazianzenus orat. 1 : « Valde stultorum, ait, aut temerariorum est, alios docere aggredi, priusquam ipsi satis edocti sumus, ac, ut dici solet, in dolio discere, hoc est, in aliorum animabus pietatem meditari et exercere. » Quod explicans Elias : Qui, ait, in aliorum animis pietatem inserere conantur, cum ipsi per se nondum eam exacte didicerint, faciunt perinde ut illi qui in dolio figlinam artem addiscunt. Figuli enim non statim in dolio, sed in exiguis vasculis, ut ollis aut cyathis, figlinam docent, in quibus, scilicet, si spem opera frustretur, exigua est jactura.

Notat ergo, qui majora ante minora discere conantur, quod, scilicet, faciunt, qui antequam didicerint, aliorum doctores et magistros sese profitentur. Nota proverbium : « Sit manus tua super os tuum, » id est, silentium tibi indicito, et taceto, juxta illud Juvenalis :

Digito compesce labellum.

Idipsum praeis innuebat Sigaleontis seu Harpocratis statua, digito sigillans os suum, de qua Varro lib. IV *De Lingua Latina*, cap. x, et Ausonius epist. 12 *ad Paulinum* :

Aut tua Sigaleon Ægyptius oscula signet.

Sigaleon enim erat deus praeis silentii : *σῆσις* enim est silentium. Idem dicebatur Harpocrates, eratque simulacrum in sacris Isidis et Serapidis, quod digito labiis impresso admonerat ut silentent. Fuit autem Harpocrates revera Philosophus Graecus, cujus doctrina et praeceptum in id tendebat, ut silentium praeiperet, illudque rebus omnibus anteponeret. Sic *Job*, cap. xxi, 5 : « Superpone, ait, digito ori vestro, » id est, silentes me audite. Et cap. xxix, 9 : « Principes cessabant loqui, et digito superponebant ori suo. » Huc etiam facit proverbium Arabicum *Centur.* 1, num. 98 et sequent : « Taciturnitas conciliat suis amorem. Taciturnitas super silentio, melior est poenitentia super sermone. Taciturnitas sapientia est, sed rarus est agens eam. » Rationem hujus sententiae subdit Siracides dicens :

15. HONOR ET GLORIA IN SERMONE SENSATI : LINGUA VERO IMPRUDENTIS, SUBVERSIO EST IPSIUS. — Pro *τιμή*, id est, honor, decus, Graecus jam habet contrarie *αἰσχύνη*. Rursum *τιμή* sensati, et *τίμη* imprudentis, non est in Graeco : sic enim habet, gloria et infamia in locutione : et lingua hominis, casus illius est. Alludit ad illud : « Mors et vita in manu linguae, » *Proverb.* xviii, 21. Syrus, honor et ignominia in manu ejus qui loquitur, et lingua hominum dejecit eos ; Tigurina, oratio tam gloriae capax est, quam ignominia ; nec raro lingua praecipitat hominem. Huc facit proverbium Arabicum, *Centur.* 1, num. 75 : « Cave ne feriat lingua tua collum tuum. » Multi enim propter incontinentiam linguae capite plectuntur.

16. NON APPELLERIS SUSURRO. — Dat exemplum illustre linguae imprudentis et bilinguis : susurro enim est bilinguis, quia coram laudat, a tergo vituperat et mordet : susurro enim est, qui occulte maledicendo odium in aliquem aut dissensionem molitur, qualis est detractor, ita dictus a nomine *susurrus*, id est, occultum et submissum murmur, quod de hominibus in aurem susurrantibus, vel de arborum foliis vento agitata dicitur : unde verbum *susurrare*, id est, furtime et submissa voce loqui. Hinc vocantur occulti, humiles, tennes, dubii susurri, de quibus Ovidius, lib. XII *Metamorph.* :

Seditioque recens, dubioque auctore susurri :

id est, occulti amores potius quam delationes. Graece, *ψιθυροί*, id est, *susurrator*, occultus delator, clandestinus vituperator, obtrektor. Inde *ψιθυρίζω*, id est, *susurrare*, quod interpret Theocriti derivat ἀπὸ τοῦ ψιθυρῆν ἐν ταῖς θυραῖς, ἢ ἡρῶν ταῖς ἀκουαῖς, id est, tenuiter movere in audiendi januis. Pollux vero hoc hirundinum proprium esse ait lib. V.

Id alii vocant trinsare : nam sic ait Auctor *Philomela carminis* :

Pupillat pavo, trinsat hirundo vaga.

Est onomatopœia : tam enim Graeca vox *ψιθυροί* quam Latina *susurro*, a sono, quem edunt garruli et susurrantes, *sus, sur*, conficta videtur. Ita Isidorus Hispalensis. « *Susurro*, ait, de sono locutionis appellatur ; quia non in facie alicujus, sed in aure loquitur de altero detrahendo. » Hinc Pythagorae fuit symbolum et dogma : « Hirundinem sub eodem tecto ne habeas, » quod S. Hieronymus secutus Aristotelem, interpretatur, abstinendum esse a commercio garrulorum et susurronum.

Alii censent Pythagoram hirundinis symbolo notasse convictorem ingratum, parumque firmum et infidum domo esse ablegandum. Ita Plutarchus *Symposiac.*, decad. 8. Unde et Cicero (vel quisquis est auctor) in *Rhetor. ad Herennium*, hirundinem ait esse symbolum infidae amicitiae : hirundines enim ineunte vere advolant, hieme instante avolant. Hinc Syrus vertit, ne appelleris ambulans in duobus, id est, bilinguis et duplex corde. Hoc vitium exosum est Deo et hominibus : unde de eo subdit Siracides : « Et lingua tua ne capiaris ; » Syrus, et lingua tua ne offendas, vel impingas. Dum enim tua susurratio, duplicitas, falsitas et fallacia deprehenditur, uti ordinarie fit, exploderis, confunderis, et non raro verberum mortisque adis periculum. Graecus habet : et lingua tua ne insidieris, quia in tuas insidias et damna, quae susurrando proximo struis, ipse incidet et capieris. Alludit ad *Proverb.* xxvi, 20, ubi graphicè susurronis perniciem depingit Salomon dicens : « Cum defecerint ligna, exstinguetur ignis ; et susurrone subtracto, jurgia conquiescent. » Exemplum appositum de ancillis matris suae Monicae, eam apud socrum per susurros traducentibus, sed a socru castigatis, refert S. Augustinus lib. IX *Confess.* cap. ix. Subdit Salomon, vers. 22 : « Verba susurronis quasi simplicia, et ipsa perveniunt ad intima ventris. » Bilingues ergo sunt quasi bisulci serpentes : quia aliud ore loquuntur, aliud in corde clausum retinent, juxta illud *Eclii.* x, 11 : « Si mordeat serpens in silentio, nihil eo minus habet qui occulte detrahit. » Quocirca Rabanus hic : « Susurronem, inquit, appellat detractorem, cujus confusio vera est, quia damnatio certa. »

Porro susurratio eo pejor et pestilentior est, quo major est amicitia et amicorum copia. Talis est eorum, qui familias, congregationes, Religiones, urbes, provincias, regna, principes et reges amicos, suis apud utramque partem susurris, detractionibus et calumniis dissociant, ac inter eos lites et bella concitant, ne eorum amicitia et potentia ipsis sit formidini vel damno, sed ut inter attritos ipsi securi sint ; nimirum, magna capita mutuo collisu dejici cupiunt, ut inter dejectos ipsi soli emineant. Astuti, scilicet, tumultu externos misceri cupiunt, et aliena peri-

eula suae volunt esse commoda ; parum solliciti, an amici pereant, modo ipsorum perditione ipsi salvi sint ; quorum proinde amicitia insidiosa est, arundinea, et filo fragilior ; promissa aurea, res vitrea ; gemmam pollicentur, praestant crystallum. Hi sane sunt pestes, et odia Dei et hominum ; quin et sui ipsorum sunt hostes : omnis enim haec faba, quam aliis cuderunt, Deo vindice, in ipsorum tandem caput recidit : quia malum consilium consultori est pessimum, et noxa caput sequitur. Notus est apologus vulpis, quae timens leonem et ursum, utrumque inter se commisit ; sed dolo ab eis depreheuso, ab utroque male mulctata, mactata et laniata est.

17. SUPER FUREM ENIM EST CONFUSIO ET POENITENTIA (dum enim deprehenditur fur et plectitur, furti eum poenitet, sed serius) ET DENOTATIO (sic legendum cum Romanis et Graecis, non *denotatio*, id est, mali imprecatio, execratio, q. d. Bilinguem omnes execrantur, et diris devovent. Unde Rabanus : « Denotatio pessima, ait, est confusio sempiterna ; » nec *devoratio*, uti legunt nonnulli : *denotatio* ergo, id est, nota, ignominia, confusio) PESSIMA SUPER BILINGUEM : SUSURRATORI AUTEM ODIUM, ET INIMICITIA, ET CONTUMELIA. — Comparat susurronem furi et bilingui, eisque pejorem esse asserit, q. d. Majus est vituperium et probrum bilinguis, quam furis : quia, licet uterque clam noceat, tamen fur opes duntaxat, bilinguis vero veritatem et fidem, quantum in se est, ex hominum societate aufert, qua sublata ruat necesse est respublica.

Rursum fur et bilinguis vicini et cognati sunt, et ex uno in aliud facilis est lapsus : unde vulgo dicitur : « Ostende mihi mendacem, ostendam tibi furem. » At pejor utroque est susurro, qui praeter veritatem et fidem, etiam proximo famam, et saepe amicitiam eripit. Porro, ut dicitur *Prov.* xxii, 1 : « Melius est nomen bonum, quam divitiarum multae. » Quare merito susurronem comitatur et sequitur, quod ei debetur, omnium odium, inimicitia, et contumelia insignis, sive probrum et opprobrium perenne ; quia grave inferi damnum, idque saepe sine ullo suo commodo, imo cum magno incommodo. Graecus de more concisus est et bilinguis : sic enim habent Complut. : *super furem enim est confusio, et damnatio pessima super bilinguem* ; Romana, pro *damnatio*, habet *denotatio* ; Tigurina, *insidiatorem enim gravis sequitur ignominia, et pessima vituperatio bilinguem* ; Syrus, *quia super furem creata est confusio, et ignominia magna super eum, qui ambulat in duobus*, id est super duplicem et bilinguem : Graecum enim *κατάφρωνος*, et reprehensionem sive vituperationem, et condemnationem significat. Utrumque significat « denotatio, » q. d. Bilinguis, ubi agnoscitur, illico ab omnibus vituperatur, ignominia notatur, digito ostenditur, reprehenditur et damnatur. Sic cap. xix, 5, dicitur : « Qui gaudet iniquitate, denotabitur, » id est, vitupe-

rabitur, ignominia notabitur, et condemnabitur ab omnibus.

Sic Cicero *Pro lege Manilia* : « Quod is, inquit, qui uno die tota Asia, tot in civitatibus, uno nuntio atque una litterarum significatione cives Romanos necandos trucidandosque denotavit. » Sic Plinius, lib. xxxv, cap. xvii, ait, « denotari creta pedes venalium mancipiorum. » Kursum Cicero *Pro domo sua* : « Notatissimus, inquit, omnium scelerum libidinumque maculis. » Idem, *Pro Cluentio* : « Homines, quos caeteris vitis atque omni dedecore infames videbant, eos hac quoque subscriptione notare voluerunt. » Apposite Rabanus : « Recte, ait, inimicitia, et odium et contumelia susurratoribus adjunguntur : quia fraus illorum ac nequitia facit illos Deo et hominibus detestabiles. » Unde per Paulum dicitur *Rom.* i : « Susurrones et detractores Deo odibiles. » Et Psalmista *Psalm.* c : « Detrahentem, inquit, adversus proximum suum occulte, hunc persequer. » Et *Proverb.* xxiv : Abominatio hominum detractor. Et cap. xiv : In ore stulti virga contumeliae. » Hugo vero : « Susurroni, inquit, odium in corde, inimicitia in opere, contumelia in sermone. » Robertus Holcot : « Susurroni, inquit, incumbit Dei, inimicitia proximi, contumelia diaboli. »

18. JUSTIFICA PUSILLUM ET MAGNUM SIMILITER. — Sic quoque legit S. Augustinus in *Speculo*. Jam Graeca habent : *ἐν μεγάλῳ καὶ ἐν μικρῷ μὴ ἀγνόησιν*, id est, in magno et parvo ne ignora. Complut. addunt, *μὴδὲ ἐν*, id est, ne unum quidem. Forte Noster legit, *μὴ ἀδικῆσιν*, id est, ne injuste agas, sed juste, puta « justifica » parvum, aequae ac magnum, q. d. Ne dicas te susurrando detraxisse famam alicui parvo et vili, non magno et potenti ; ac proinde parvum vel nullum admisisse peccatum : quia tam parvus habet jus ad famam suam, quam magnus ad suam : ergo, si aequus es et justus, jus suum cuique tribue, ac justifica tam parvum quam magnum, ut famam et decus quod meretur, tam parvo tribuas, quam magno : ergo bene loquere de parvo, aequae ac magno. Fama aliena cujuslibet tibi sit quasi sacra et inviolabilis ; nullum lingua tua injustum esse pronuntiet. Ad hunc sensum aptari potest lectio Graeca, q. d. Ne ignores tam parvo tribuendum esse jus suum et famam, quam magno. Alludit ad *Deuter.* i, 17 : « Nulla erit distantia personarum : ita parvum audietis ut magnum ; nec accipietis cujusquam personam. » Adde : forte haec sententia a collectore sententiarum Ecclesiastici non est in suo loco posita ; sed transposita, ac perenda cap. vii, post vers. 6 : « Noli querere fieri iudex, nisi valeas virtute irrumpere iniquitates. » Illi enim recte subjungas : « Justifica pusillum et magnum pariter, » q. d. In judicio justifica, et causam justam ad judicium tam parvo quam magno, tam pauperi quam diviti ; nec ob meritum potentis justum pauperem condemna, ut potentis

nam iniquam injuste adjudices, eumque justitios. Sic enim in Proverbiis Salomonis nonnullae sententiae ab eorum collectore transpositae sunt, ut patet *Proverb.* xxv, 1, ibique docet nos Salazar.

Secundo, Graeca magis hunc innuunt sensum, *q. d.* In lege Dei nihil est ignorandum, aut negligendum; sed tam parva ejus praecepta, quam magna facienda et opera exercenda sunt. Addit hoc, ne quis leat, quod vulgus dicit: Verbum est verbum, non verber: verbum non hominem, sed aërem verberat et transvolat: ergo parvum est peccatum, si verbo susurrem, aut detraham proximo, modo aliam realem injuriam ejus corpori vel bonis non inferam. Huic respondet nihil in lege Dei esse ignorandum, nec omittendum: rursum, tam parva quam magna legis praecepta cognoscenda esse, et magni aestimanda, etiamsi vulgus parum ea cognoscat, parvique ea pendat: quia saepe, quae hominibus parva videntur, magna sunt apud Deum, et in judicio Dei, qui justus est aestimator rerum omnium, praesertim vitiorum et virtutum, gravia censentur. Tale est susurratio et detractio, quam homines parvi, sed Deus magni aestimat: detractoris enim verbum verberat proximi famam; ideoque ei saepe plus nocet quam verber corporis. Huic sensui textus Graeci aptari potest versio Latina, si *pusillum et magnum* accipias in genere neutro, non masculino, *q. d.* Non tibi sufficiat juste sentire et judicare de rebus magnis; sed conare et stude, ut etiam de iis quae parvae videntur, vel parvae revera sunt, juste sentias, justumque judicium feras. Ita Jansenius. Verum hic sensus obscurior est, et a Vulgata Latina alienior.

CAPUT SEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Apposite a susurrone transit ad amicum et amicitiam; ut enim ostendat quantum malum sit susurratio, describit quantum bonum sit amicitia: hoc enim aufert susurro. Igitur est hic insigne encomium verae amicitiae, usque ad vers. 18. Inde ad finem docet, quam sit ardua sapientia, quantoque nisu et studio prosequenda: inter exteriora enim bona principem locum tenet amicus et amicitia. Quocirca in inferno, ubi nullum est bonum, sed omne malum, nulla est amicitia, sed omnium inter se inimicitia et hostilitas: tam enim demones, quam damnati, invicem impropereant, conviciantur et maledicunt.

1. Noli fieri pro amico inimicus proximo: improprium enim et contumeliam malus aëreditabit, et omni peccator invidus et bilinguis. 2. Non te extollas in cogitatione animae tuae velut taurus, ne forte elidatur virtus tua per stultitiam, 3. et folia tua comedat, et fructus tuos perdat, et relinquare velut lignum aridum in eremo. 4. Anima enim nequam disperdet qui se habet, et in gaudium inimicis dat illum, et deducet in sortem

Tertio, Syrus veritit, *multum sive parum ne nocuas*; Vatablus, *sive magnum, sive parvum, ne quid imperite committas, q. d.* Ne imperite, imprudenter, inique agas quippiam, sive parvum illud sit, sive magnum: ne sinas te capi ignoratione rerum et imprudentia, sive parvae illae sint, sive magnae. Palaeus, *justifica opera tua, sive parva, sive magna*. Nihil, nec magnum, nec parvum, inique aut injuste peregeris. Sane in hoc consistit hominis et virtutis perfectio, si omnia sua opera, etiam minima, ad justam rationis, legis et honesti normam mensuret, si ea aequissima Dei voluntatis regulae adaequet, si ad Christi et Sanctorum vitae libellam ea exigat. Justum enim dicitur, quod suae regulae, suae legi, suo exemplari est commensum, et quoad fieri potest, adaequatum. Justus vero est, qui omnia sua opera, quoad humana infirmitas potest, ad justitiae et virtutis normam melitur et componit. Quare justus parva non negligit, sed diligenter curat, ut justa sint, sciens id sibi decori esse, ac ex parvis gradum fieri ad magna; imo parva, si iterentur et multiplicentur, fieri magna: de qua re plura dixi *Zachar.* cap. iv, 10, et dicam inferius cap. xix, 1. Sapuit hoc Sponsa, cujus proinde decus admirans Sponsus, ait *Cantic.* vii, vers. 1: «Quam pulchri sunt gressus tui in calceamentis, filia principis!» Et merito. Si enim sponsa mortalis sponsi, ut ei placeat, ad speculum faciem, vestes totumque habitum per multas horas componit, ut nullus in ea naevus, nil vel minimum indecens aut incompositum appareat: quid non faciet, quid non componet sponsa Dei, sponsa Christi?

impiorum. 5. Verbum dulce multiplicat amicos, et mitigat inimicos: et lingua eucharis in bono homine abundat. 6. Multi pacifici sint tibi, et consiliarius sit tibi unus de mille. 7. Si possides amicum, in tentatione posside eum, et ne facile credas ei. 8. Est enim amicus secundum tempus suum, et non permanebit in die tribulationis. 9. Et est amicus qui convertitur ad inimicitiam: et est amicus, qui odium, et rixam, et convicia deaudabit. 10. Est autem amicus socius mensae, et non permanebit in die necessitatis. 11. Amicus, si permanserit fixus, erit tibi quasi coequalis, et in domesticis tuis fiducia-liter aget. 12. Si humiliaverit se contra te, et a facie tua absconderit se, unanimem habebis amicitiam bonam. 13. Ab inimicis tuis separare, et ab amicis tuis attende. 14. Amicus fidelis, protectio fortis: qui autem invenit illum, invenit thesaurum. 15. Amico fideli nulla est comparatio, et non est digna ponderatio auri et argenti, contra bonitatem fidei illius. 16. Amicus fidelis, medicamentum vitae et immortalitatis: et qui metuunt Dominum, invenient illum. 17. Qui timet Deum, aequè habebit amicitiam bonam: quoniam secundum illum erit amicus illius. 18. Fili, a juventute tua excipe doctrinam, et usque ad canos invenies sapientiam. 19. Quasi is qui arat et seminat, accede ad eam, et sustine bonos fructus illius. 20. In opere enim ipsius exiguum laborabis, et cito edes de generationibus illius. 21. Quam aspera est nimium sapientia indoctis hominibus, et non permanebit in illa excors. 22. Quasi lapidis virtus, probatio erit in illis, et non demorabuntur projicere illam. 23. Sapientia enim doctrinae secundum nomen est ejus, et non est multis manifesta: quibus autem cognita est, permanet usque ad conspectum Dei. 24. Audi, fili, et accipe consilium intellectus, et ne abjicias consilium meum. 25. Injice pedem tuum in compedes illius, et in torques illius collum tuum. 26. Subjice humerum tuum, et porta illam, et ne acedieris vinculis ejus. 27. In omni animo tuo accede ad illam, et in omni virtute tua conserva vias ejus. 28. Investiga illam, et manifestabitur tibi; et continens factus, ne derelinquas eam. 29. In novissimis enim invenies requiem in ea, et convertetur tibi in oblectationem. 30. Et erunt tibi compedes ejus in protectionem fortitudinis, et bases virtutis, et torques illius in stolam gloriae. 31. Decor enim vitae est in illa, et vincula illius alligatura salutaris. 32. Stolam gloriae indues eam, et coronam gratulationis superpones tibi. 33. Fili, si attenderis mihi, disces; et si accommodaveris animum tuum, sapiens eris. 34. Si inclinaveris aurem tuam, excipies doctrinam; et si dilexeris audire, sapiens eris. 35. In multitudine presbyterorum prudentium sta, et sapientiae illorum ex corde conjungere, ut omnem narrationem Dei possis audire, et proverbia laudis non effugiant a te. 36. Et si videris sensatum, evigila ad eum, et gradus ostiorum illius exerat pes tuus. 37. Cogitatum tuum habe in praesentis Dei, et in mandatis illius maxime assiduus esto: et ipse dabit tibi cor, et concupiscentia sapientiae dabitur tibi.

PRIMA PARS CAPITIS.

ENCOMIUM AMICITIAE.

NOLI FIERI PRO AMICO INIMICUS PROXIMO, — *sul-* linguis); haec enim pendent et deducuntur ex his *ando*, et occulte ei detrahendo ac nocendo, quae dixit de susurrone. Unde Rabanus iisdem *ecessit* et sequitur (dum ait, «invidus et bi- connectit, annectitque capiti sexto, ac caput sep-